

Banden

VOOR EEN FEEST hadden Jan en Els Rubinstein een prima huis, hoek Gerrit van der Veenstraat en Minervalaan in Amsterdam. Er was een ruime kamer en suite met een piano die nog mooi van pas kon komen, want gezongen zou er worden, daar kon je op wachten.

Het was 16 november 1979 en de hele dag waren de voorbereidingen in gang. De kamer en suite werd leeggeruimd, een stapel huurtafels langsgebracht en uitgeklast, een huurservies gedekt voor rond de vijftwintig gasten. Twee ook al ingehuurd obers liepen af en aan. Waar moest de drank? Waar het bestelde eten? In de keuken

stond de gastvrouw ondertussen sla te wassen, eindeloze bergen sla, want dat kon je tenslotte net zo goed zelf doen, en maar hopen dat die tot de avond fris bleef in een plastic zak.

Wat er nog meer op tafel zou komen, meldde een gevouwen kaart naast ieder bord. Gedrukt in feestelijk roze, passend bij de rozen die de tafels sierden, en beletterd in het handschrift van de gastheer.

*Menu à l'Occasion du
Cinquantième Anniversaire de
Renate*

*au nom de Tamar avec l'expression de nos
sentiments distingués.*

Daaronder drie gangen plus desserts, omschreven als 'Petit vocabulaire Français', links van de vouw drie wijnen, en dat alles in een omslag naar ontwerp van dochter des huizes Tamar. Zij had voorop een postzegel getekend met een portret van 'Renate Regina', compleet met stempel 'HARTELIJK GEFELICITEERD'. In de familie was al eens gebleken dat de PTT zo'n zegel net zo vlijtig afstempelde als een officieel gekochte, tot verrukking van de afgebeelde regina.

Het was typisch het soort inside joke van een familie-feestje – en zo'n feestje zou het voor een deel ook worden.

Maar niet helemaal. De gasten kwamen in de vroege avond aan uit de novemberkou, gaven hun jas af aan een ober en hieven het glas. Zochten hun plaats aan tafel, stel ik me zo voor, en overzagen het gezelschap voor het eerst. Ah, daar zat Karel – van het Reve, de slavist en essayist die de laatste jaren zeker zo hoog aangeschreven stond als zijn romans schrijvende broer Gerard. Daar was Bram – de Swaan, ook een bewonderd essayist en op de universiteit een toonaangevend socioloog. Naast hem Joop Goudsblom, idem dito, en hun wereldwijd erkende vakgenoot Norbert Elias. Iets verderop Aad Nuis, de literair criticus annex politicus voor d'66. Bioloog en dichter Dick Hillenius. Verhalenschrijver Maarten Biesheuvel. Hoofdredacteur van *Vrij Nederland* Rinus Ferdinandusse. Architect Herman Hertzberger. Componist Peter Schat. Tekenaar Peter Vos. Psychiater Dries van Dantzig. Anglist en schrijver John Peereboom. Popcritica en dichteres Elly de Waard. Aanstaaend vicevoorzitter van de Hoge Raad en schrijver Huib Drion. Essayist Rudy Kousbroek kon niet komen, die was net die maand naar Parijs verhuisd, en schrijver Maarten 't Hart hield niet zo van feesten, maar ook zonder hen was het een gastenlijst die je zelfs bij het meest verfijnde eten licht kon doen vergeten op je bord te kijken.

HOE VAAK VIND je zo'n fine fleur, zo'n *A-list*, is er een Nederlandse term voor zo'n gezelschap, bij elkaar? Ja, bij een prijsuitreiking of iets anders officieels, maar in het wild? Het vraagt een vriendschap of verwantschap, op z'n minst een tolerantie tussen de aanwezigen die je maar zelden tegenkomt bij meer dan drie van zulke doorontwikkelde karakters. Kennelijk werd die welwillendheid hier opgebracht – al was het maar ter ere van de vrouw die plaatsnam aan het hoofd van de witgedekte tafels, op die ene stoel die door de openslaande deuren in de volle lengte uitzicht over alle gasten bood.

Renate Rubinstein had een talent om mensen bij elkaar te brengen. Ken jij die niet? Die moet jij eens ontmoeten. Je hebt hem toch wel gelezen in het laatste *Hollands Maandblad*? Moet je doen, stuur ik je op! Wat mooi, goed, aardig en belangrijk was diende gedeeld te worden, dat gold net zo goed voor vrienden als voor boeken of ideeën. Sterker, dat ging samen, kostelijke zonde als het niet zo was. Iets schrijven deed je in je eentje, maar vervolgens werd het een sociaal bedrijf. Het vooroorlogse schrijven voor vrienden was nog steeds haar motto.

In haar geval bleken die vrienden door de jaren heen meegegroeid met de statuur van wat ze schreef. Ze was in 1962 op de vrouwenpagina van *Vrij Nederland* een 'kolom' onder de naam Tamar begonnen omdat ze toch ergens iets mee moest verdienen, niet omdat ze er veel van verwachtte. Maar haar hartstocht voor de stukjes was

gegroeid. De laatste tien jaar had ze polemieken uitgevochten over China en Israël, Tweede Wereldoorlog en jodenvervolging, seks en feminisme, links en rechts en alles daartussenin, en dat had haar een parelsnoer aan tegenstanders opgeleverd – ‘Waar ik kom komt heibel’. Maar ook heel wat medestanders, veelal medestrijders in de polemieken van het moment, die vrienden werden.

De laatste jaren was haar reputatie definitief gevestigd. Haar kolom heette inmiddels column en werd ontdekt als een nieuw genre in de Nederlandse pers, of zelfs de Nederlandse literatuur. Geen krant of weekblad of er moest een column in. Al gauw ontstond de wildgroei die sindsdien nooit meer tot staan gebracht is, maar de stukjes van Renate tekenden zich in die overvloed alleen maar scherper af. Ze was de eerste en de beste, meest geliefd en meest gehaat en hors concours het meest gelezen. Ze was onze Koningin van de Column, Onze Lieve Vrouwe van de Eeuwigdurende Tegenstand, het rijtje bijnamen groeide gelijk op met haar aanzien, en dat deed ook haar sociale leven geen kwaad. Wie wilde er niet tot haar kring behoren?

Het bijhouden van die kring kostte alleen toenemend moeite, door iets wat Renate in haar column nog lang afdeed als ‘omstandigheden, waarover nu niet’. Ze had al jaren rare klachten, van een heup die niet deed wat ze wilde tot een val van haar fiets, en na lang onderzoek was eind 1977 multiple sclerose geconstateerd. Ze liep steeds

slechter, alles werd een aanslag op haar energie en vrienden leerden dat ze echt niet meer spontaan konden aanbellen, want dan bestond de kans dat ze van de deur geblazen werden door een vrouw in een titanenstrijd met haar gebrek aan tijd, grimmig staande blijvend tussen stapels met van alles waar ze iets mee moest.

Wilde ze vrienden zien, dan vroeg dat dus om planning, en dat kon wel eens de achtergrond zijn van haar vijftigste verjaardagsfeest die zestiende november 1979. Het was haar eigen besluit geweest om het eens goed te vieren. Alleen niet bij haar thuis, vanwege die omstandigheden waarover nu niet, en daarom zal ze blij geweest zijn dat haar broer Jan huis en hulp aanbood. Dan bleef het huiselijk, daar hield ze van, ze koesterde een levenslange weerzin tegen het formele, en toch zou ze er geen omkijken naar hebben. Ze hoefde niets anders te doen dan aan het hoofd van de tafel uit te kijken over die uitzonderlijke kring van vrienden die ze door de jaren heen verzameld had, en te genieten.

En zo zie je het ook op de foto's, als het feest begint. Er wordt geklonken en gedronken, er zijn speeches en de een is kennelijk nog spitsier dan de ander, want er wordt nogal gelachen. Wangen gloeien, de temperatuur loopt op, en op haar ideaal geplaatste zetel zit Renate, rechtop, stralend als een savante van de achttiende eeuw die in haar salon de philosophes ontvangt, van wie ze zelf niet de geringste is. Het middelpunt op een feest van een geest.

HET IS EEN beeld waar je als biograaf niet snel genoeg van krijgt. Ik merk dat ik de foto's steeds weer door mijn handen laat gaan, op zoek naar de veelzeggende details. Wie is in de tafelschikking waar geplaatst en blijft hij daar de hele avond zitten, of schuift hij liever door naar iemand anders? Wie voelt zich geroepen om te spreken? Welke speeches lijkt Renate het meest te waarderen, welke het minst – en nu ik haar eens goed bekijk, wat gek, wat heeft ze een merkwaardig stijve blouse aan, niks voor haar, die hooggesloten kraag. Daar heeft ze blijkbaar over nagedacht, dus wat heeft ze in hemelsnaam gedacht?

Hoe langer je kijkt, hoe meer je ziet en hoe tantaliserender het wordt. Een wereld aan tekens die zich soms laten lezen, dan weer niet. Kijk naar de foto's, zie de sprekers gesticuleren, en het is of je een verre radiofrequentie opvangt. Door de ruis heen hoor je iets van spraak, voldoende om je mee te nemen en te willen weten waar het over gaat. Over Renate ja. Maar wat wordt er gezegd en wat wordt er verzwegen, wat is het halve woord dat iedereen begrijpt of juist alleen die ene schaterende enkeling? *Waarover spraken zij?*

En nu het wonder. Dat is terug te horen, voor een deel van de avond. In de buurt van de piano, niet erop maar zo te horen wel ernaast, niet echt verstopt maar zo dat het waarschijnlijk amper opviel, op de vloer of op een tafeltje, stond aangesloten en wel een bandrecorder van Philips, typenummer N 4420 vermoedelijk, met draaiende spoe-

len en een snoertje naar een microfoon.

Een microfoon! Toen het me voor het eerst verteld werd, klonk het me onwaarschijnlijk in de oren. 1979, alleen dat jaar al. Opnameapparatuur was schaarser dan nu, de meeste mensen hadden zo'n kast niet gebruiks klaar in de huiskamer staan, en het opnemen van gesprekken had voor menigeen toen associaties met de Nixon-tapes van eerder dat decennium. Een Amerikaanse president die medewerkers bleek te tapen, het was wereldwijd symbool komen te staan voor de perverse machinaties van de macht, terwijl Renate van het soort was dat de macht bij voorkeur in z'n hemd liet staan – ze vond het niet voor niets zo heerlijk dat haar nichtje Tamar de posterijen wist te foppen. Dus haar vrienden op de band zetten, wat bezielde haar?

Maar zo zat het niet. 'Ik denk niet dat Renate ervan wist. Kan zijn dat ik het haar later heb verteld, dat moet haast wel gezien de band die we hadden. Maar die avond was het iets van mij alleen. Een geheime missie.' Zegt Maurits Rubinstein, zoon van Jan en Els en twee jaar jonger dan Tamar. Hij was dol op Renate, dus hij wilde zeker op het feest zijn, maar hij viel er tussen tafellaken en servet. Hij was net vijftien en niet bezig met de intellectuele kwesties van de meeste gasten, dus hij zocht een bezigheid om er zijn eigen feestje van te maken. Er te kunnen zijn en toch geen onderdeel te hoeven zijn. Dan lag het voor de hand iets voor zichzelf te doen met stekkers,

snoeren en een bandrecorder, want daar speelde hij al jaren mee, en het bleek magistraal te werken. Eén druk op de knop en hij was in de parallelwereld van de spion. Hij werd het kind dat onder tafel zit te luisteren en niemand die het in de gaten heeft.

Terugluisteren was het doel niet eens. Dat heeft hij achteraf hoogstens gedaan om zeker te weten dat er echt iets op de banden stond. Ze gingen zonder etiket de kast

in, meer dan twee uur tape, om daar ruim dertig jaar na dato pas weer uit te komen, een paar jaar geleden dus. Toen heeft hij ze afgedraaid en voor het eerst gehoord waar hij die avond bij was.

Een huis

[een klik, opkomende stemmen door elkaar]

...al zoveel jaar geleden...

...er zijn grenzen...

[lach van een vrouw]

...het woord geven...

[getik tegen een glas]

...en heb je dat nou gezegd of heb je het niet gezegd...

[hilariteit]

Ja! Er gaan nu natuurlijk vijftig jaar niet alleen door Renate maar ook door mij heen. Hoewel ik daar zelf nog niet helemaal aan toe ben, maar wij volgen elkaar, en Gerda ook.